

Olena Titika

**DISTRICT AND URBAN INTEGRATED INDUSTRIAL COMPLEXES OF PEOPLE'S COMMISSARIAT (MINISTRY) OF LOCAL INDUSTRY OF THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALISTIC REPUBLIC IN 1943–1950: RECONSTRUCTION, FUNCTIONING AND PLACE IN SERVING THE NEEDS OF THE ECONOMY AND THE POPULATION OF THE REPUBLIC**

*The article focuses on the issue of the post-war reconstruction and industrial activity of the district and urban integrated industrial complexes as important units for serving the needs of the economy and the population of the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 1943–1950. The procedure and results of the recovery, the achievements and problems in setting and performing the production of household and consumer goods, public services, the place of integrated industrial complexes in solving the tasks of the post-war economic and social recovery in Ukraine have been analyzed.*

*Key words: local industry, district and urban integrated industrial complexes, the process of reconstruction, production process, industrial products, consumer goods.*

УДК 94(477.8)

Олег Малярчук

**СКЛАДОВІ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПРИКАРПАТТЯ – ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО, ПЕРЕРОБКА ДЕРЕВИНИ (1950–1991 РР.)**

*У статті проаналізовано особливості промислового розвитку Прикарпаття, його традиційні складові – лісову і деревообробну галузі, наукові заклади, що спеціалізувалися на лісовому господарстві. Виокремлено закономірності й особливості формування економічного потенціалу краю, стан і тенденції подальшої господарської політики у Західному регіоні України, основні напрями і наслідки промислового реформування у радянські часи.*

*Ключові слова: Прикарпаття, ліси, вирубки, виробництво, лісокомбінати.*

Одним із актуальних завдань української історичної науки є виведення за межі політики проблем вітчизняної історії, адже у радянські часи головним об'єктом більшості наукових праць була політична складова, а чинники соціально-економічного характеру залишалися поза увагою дослідників. Водночас, зростання уваги українських дослідників до економічної і соціальної історії вимагає оновлення концептуальних підходів до вивчення минулого, використання нових типів джерел й застосування сучасного наукового інструментарію.

Характерною ознакою вітчизняної історіографії є посилена увага до глибокого і критичного осмислення соціально-економічних та політичних процесів, що відбувалися у західних областях УРСР. У цьому зв'язку важливим науковим завданням вітчизняних істориків виступає дослідження особливостей впровадження економічної політики радянської влади у окремих її регіонах.

Партійно-радянська система використовувала потенціал краю для формування загальнодержавного промислового комплексу, виходячи не з конкретних потреб західного регіону України, а з далекосяжних планів правлячої комуністичної партії. У західноукраїнських областях накопичилися економічні, екологічні, соціальні та інші проблеми, витоки, яких сягають ще радянських часів.

Українськими науковцями доволі широко розкрито картину соціально-економічних процесів, що відбувалися на західноукраїнських землях у другій половині ХХ ст. Це, передусім, наукові праці В. Барана [1], С. Васюти [2], О. Васюти [3], Ю. Гумена [4], С. Давидович [5], О. Крайника [6], О. Малярчука [7], М. Нагірного [8], Р. Чигура [9] та інших.

До наукового обігу залучено значний обсяг матеріалу з архівних джерел, що зберігався у закритих фондах. Проте ці дослідження не можна вважати достатніми і вичерпними. Ціла низка проблем залишилася поза увагою науковців і потребує дослідження. Визначальними складовими промислового комплексу краю у другій половині минулого століття стала хімічна, нафтогазова, енергетична, верстатобудівна галузі промисловості. Високими темпами зростала традиційна лісова та деревообробна промисловості.

Мета статті – проаналізувати складові промислового комплексу Прикарпаття – лісове господарство і переробку деревини.

Природно-економічні умови, ресурси Прикарпаття сприятливі для розвитку багатьох галузей економіки. Лісові масиви і цінні породи деревини постійно привертали увагу промисловців і владу. За часів Австрії і II Речіпосполитої переважали ті галузі економіки, які забезпечували високі прибутки без значних капіталовкладень, зокрема лісова і деревообробна, легка і харчова промисловість, нафтовидобуток. Лісозаготівля мала сезонний характер – ліс валили весною – влітку, спускали – восени, а вивозили – взимку.

Після Другої світової війни ліси Прикарпаття входили у радянські ліспромгоспи, лісокомбінати, держлісгоспи, лісництва. Заводи і шахти у східних областях УРСР, а також у різних регіонах СРСР вимагали мільйони кубометрів деревини. На лісову й деревообробну промисловість у 1950 р. у Станіславській області припадала половина усієї виготовленої промислової продукції. Одночасно тривали роботи щодо виявлення нових родовищ нафти і газу. У 1952 р. на нововідкритому родовищі в Долині закладено укрупнений нафтопромисел, який у 1958 р. давав більшу частину нафти, що добувалася на той час в УРСР. Швидкими темпами розвивалася газова промисловість. Новою технікою оснащувалися підприємства хімічної промисловості. На Калуському калійному комбінаті майже заново збудовано збагачувальну фабрику та інші виробничі об'єкти. У Станіславі виробляли продукцію новозбудовані трикотажна, швейна та взуттєва фабрики, у Коломиї – фабрика щіток, промислові й харчові комбінати. Капітально перебудовувався Городенківський цукровий завод. Найбільшою спорудою п'ятої п'ятирічки був Бовшівський цукровий комбінат, який у 1957 р. вступив у виробничий процес тощо [10, с. 39].

З 1959 р. в УРСР діяли комплексні лісові підприємства: у 22 областях – лісгоспзаги у складі Мінлісгоспу УРСР, а у гірських лісах Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької областей – лісокомбінати в складі Мінліспрому УРСР. Об'єднання у єдиному адміністративному господарському органі лісового господарства, лісозаготівлі і переробки деревини створили необхідні передумови для швидкого розвитку всіх елементів комплексу. Так, зі створенням Ворохтянського лісокомбінату на Івано-Франківщині, котрий об'єднав довкола себе ліспромгосп, вісім лісництв – вдалося поправити ситуацію. Місцеві фахівці звели до науково-обґрунтованих програм розрахунки лісосік, заклали розсадники, а лісові посадки розпочали створювати на новій основі. Водночас взялися за розбудову меблевої галузі. Одним із перших започаткував переведення лісового господарства на селекційну основу лісничий Г. Гриник. Він створював насадницькі ділянки, виділяв в угіддях лісництва резервати, започаткував щеплення лісових дерев – сосни живцями кедрів. Експериментальну ділянку таких щеп закладено на Кривопільському перевалі. Результата не забарилися – нащеплені кедрові дерева переважали у рості своїх родичів на інших лісових ділянках [8, с. 79–80].

Лісова і деревообробна промисловість займала одне з провідних місць серед галузей промисловості прикарпатських областей. Лісова площа Івано-Франківщини становила 42,3 %, а об'єм виробленої продукції на середину 70-х років XX ст. перевищував 12 %. Лісова та деревообробна промисловість зазнала нових підходів. У 1965 р. заготовлено й вивезено 1 млн 670 тис. м<sup>3</sup> лісу, у той час, як на початок семирічки цей показник становив 2 млн 700 тис. м<sup>3</sup> щороку [11, арк. 52–53].

Івано-Франківщина знаходилася в центрі західного регіону УРСР, тобто між Закарпатською і Чернівецькою областями. У 1959 р. на її території створено два наукові заклади, що спеціалізувалися на лісовому господарстві – Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. академіка Г. М. Висоцького Карпатський філіал – (УкрНДІЛГА) і проектно-конструкторський технологічний інститут Міністерства лісової і деревообробної промисловості УРСР (ПКТІ). У 1974 р. у ПКТІ працювало 560 осіб, із них інженерів і техніків 440 осіб, в тому числі, троє з науковими ступенями. Обсяг проектно-конструкторських робіт складав 710 тис. крб. і науково-дослідних 495 тис. крб. УкрНДІЛГА нараховував штатних працівників 117 осіб (14 науковців), науково-дослідні роботи складали 200 тис. крб. Ці установи створили цілу низку науково-дослідних і проектно-конструкторських розробок, з яких частина знайшла своє призначення.

Досить часто проекти і наукові рекомендації залишалися не впровадженими із-за відсутності матеріально-технічної бази для виготовлення дослідних зразків і їх випробовування. У більшості випадків від закінчення проектно-технічної документації до виготовлення обладнання проходило 2–3 роки і втрачалася актуальність. Науково-дослідні розробки УкрНДІЛГА знаходили обмежене впровадження у практичній роботі, оскільки інститут не мав лісових масивів (у той час, як більшість колгоспів області володіла сотнями гектарів лісів) і достатнього технічного забезпечення для впровадження у виробництво закінчених робіт [12, арк. 74–75].

Найефективнішою розробкою Карпатського філіалу УкрНДІЛГА в десятій п'ятирічці стала тема: "Розробити і освоїти в дослідно-виробничих умовах нові технології вузьколісосічних, вибіркового, поступових рубок і рубок проміжного користування на базі перспективних машин для гірських і

рівнинних лісів різного цільового призначення". Технологія поступових і вибірових рубок лісу на базі використання нових машин і механізмів впроваджувалася у лісокомбінатах Карпатського регіону. У 1977–1978 рр. впроваджувалася нова технологія механізованого лісоспуску. У 1980–1982 рр. наступна тема: "Розробити перспективну технологію рубок догляду в молодняках Карпат з механізацією збору і спуску деревинної сировини для більш повного використання лісових ресурсів". Дослідні роботи велися на базі Солотвинського, Надвірнянського, Вигодського, Коломийського, Брошнівського лісокомбінатів та лісокомбінату "Осмолода" Івано-Франківської області. Впровадження нових методів значно підвищили продуктивність праці та механізували трудомісткі роботи на лісозаготівлях [13, арк. 150–151].

Упродовж 1962–1980 рр. ПКТИ розроблена технічна документація на проведення гідромеліоративних заходів на площі 25 тис. га. Впровадження цих заходів дозволило осушити надмірно зволожені лісові площі, які збільшили приріст лісу на 20–25 %. Розробки інституту з рекреаційного освоєння і благоустрою лісових масивів створили відповідні умови для відпочинку населення. Впроваджена у лісокомбінатах легка канатно-підвісна установка ЛКПУ I – 750, дозволила замінити важку і малопродуктивну працю робітників на трелюванні тонкомірної деревини гужовим транспортом. Апробована у Надвірнянському лісокомбінаті, вагова методика обліку деревини, дала змогу ліквідувати ручну працю на цій виробничій операції, механізувати її і т. д. [13, арк. 154].

У гірських районах Івано-Франківської області ліси мали значний вплив на фінансово-економічний стан колгоспів. На 1 січня 1967 р. в Івано-Франківській області нараховувалося 94,5 тис. га колгоспних і 3,7 тис. га радгоспних лісів. Колгоспні лісові масиви закріплювалися за 239 господарствами. У залежності від площ лісового масиву колгоспи групувалися відповідним чином: 18 мали більше 1000 га; 29 від 500 до 1000 га; 56 від 200 до 500 га; 136 до 200 га [14, арк. 58–59].

Як свідчать матеріали відомчих перевірок, у веденні лісового господарства саме колгоспами, на відміну від лісокомбінатів, допускалися істотні недоліки. Так, при плані посадки у 1964–1966 рр. 1000 га, насправді посаджено 800 га, а рубки головного користування замість визначених 50,3, становили – 56,5 м<sup>3</sup>, у тому числі санітарні – 45 (замість 30,2 м<sup>3</sup> із га). Порушення порядку їх вирубки і невиконання планів з посадки лісу призвело до збільшення непокритих деревами площ. Якщо у 1963 р. непокрита лісом площа в колгоспних лісах складала 6282 га, то на 1 січня 1967 р. вона збільшилася до 8482 га. Все це негативно вплинуло на запаси деревини на гектар площі, що становило 116, проти 188 м<sup>3</sup> у Держлісфонді. Відповідно й середній річний приріст складав 2, замість 3,8 м<sup>3</sup>. У 1965 р. колгоспи області виручили за реалізацію лісопродукції 643,4 тис. крб., з них витрачено на лісове господарство лише 64,8 тис. крб., або 10 %. Відповідно у 1966 р. – 1073 тис. крб. і 122,2 тис. крб., або 11 % [14, арк. 60].

Бурхливий економічний розвиток західного регіону УРСР вимагав покращення стану колгоспних лісів, щорічного проведення санітарної рубки. У цьому питанні допускалися значні упущення – несвоєчасна очистка лісосік. Станом на 1 січня 1967 р. числилося 1011 га неочищених лісових масивів. Організацію і виконання лісогосподарських робіт здійснювали 308 колгоспних лісників і 20 лісоводів. До позитивних зрушень слід віднести роботу, проведену із боротьби зі шкідниками дерев листяних порід. За 1965–1967 рр. виявлено пошкоджених насаджень на площі 8819 га. В області вживалися заходи із запобігання виникнення лісових пожеж. За зазначений час зареєстрована лише одна лісова пожежа, при якій згоріло 10 га лісу, в тому числі 6,5 га молодняків і 3,5 га пристиглого лісу. Планувалося посилити роз'яснювальну роботу серед населення, додатково виділити сторожів тощо [14, арк. 61–62].

Деревообробна і меблева промисловість Івано-Франківщини концентрувалася у Прикарпатському виробничому лісозаготівельному об'єднанні імені 60-річчя радянської України. Широкий профіль діяльності – починаючи від посадки лісу й закінчуючи його переробкою, комплексна механізація, розвиток побічних галузей дозволяли динамічно розвиватися впродовж десятиліть. Високоякісною продукцією славилися Івано-Франківська меблева фабрика імені Б. Хмельницького, Прикарпатський меблевий комбінат імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, Надвірнянський і Вигодський лісокомбінати, удостоєні ордена Трудового Червоного Прапора, Івано-Франківський фурнітурний завод імені 50-річчя СРСР. Питома вага продукції зі знаком якості у 1978 р. становила 20,5 %, із випуску меблів – 26,4 %, а на окремих підприємствах – 50–53 %. Серед великих підприємств, що найповніше використовували деревину, – Вигодський комплексно-механізований завод деревоволокнистих плит потужністю 10 млн м<sup>2</sup> плити на рік і Надвірнянський завод деревостружкових плит потужністю 110 тис. м<sup>3</sup> плити щороку. Швидкими темпами відбулося будівництво виробництва із ламінування плит. На кінець десятої п'ятирічки обсяг виробництва продукції на об'єднанні зріс до 200 млн крб. при одночасному значному зменшенні заготівлі і вивезенню лісу [15, с. 55–56].

На середину 1970-х років підприємства лісової і деревообробної промисловості отримали свій подальший розвиток за рахунок нецентралізованих капіталовкладень. В Івано-Франківській області "господарським методом" побудовані заводи деревоволокнистих плит Вигодського лісокомбінату, деревостружкових плит у Надвірній, велося будівництво низки інших об'єктів. Найвідсталішим підприємством області був Снятинський меблевий комбінат, розташований у сільськогосподарському районі, де постійно існувала гостра проблема працевлаштування. Комбінат міг би розвиватися за рахунок кредитів банку й інших джерел та наявності відповідного транспорту [12, арк. 29].

У складі об'єднання "Прикарпатліс" основними виробничими одиницями були 12 лісокомбінатів, на яких працювало майже 40 тис. осіб. Про обсяги впроваджених наукових робіт і досягнення свідчать показники – загальний запас деревини у лісфонді об'єднання збільшився з 80 млн у 1963 р. до 103 млн м<sup>3</sup> у 1982 р. Структура лісозаготівлі – із 1,2 млн м<sup>3</sup> заготовлюваної щороку деревини, вирубка головного користування складала 620 тис., а вирубка догляду за лісом – 580 тис. м<sup>3</sup>. При збільшенні об'ємів виробництва у 3,3 раза, заготівля і вивіз деревини зменшилися у 4,3. Випуск продукції з одного переробленого кубометра деревини склав у 1982 р. 140 крб. (у 1960 р. – 64 крб.); випуск продукції з 1 га лісу, з урахуванням усіх побічних продуктів – 507 крб. (у 1960 р. – 126 крб.) [16, арк. 13–14; 17, арк. 36].

Дещо іншої точки зору (доволі критичної!) притримується науковець Р. Чигур. Так, у своєму дисертаційному дослідженні він узагальнює, що західний регіон, у порівнянні з іншими територіями України, багатий на численні лісові масиви. У 70–80-х рр. XX ст. на Закарпатті лісова площа займала половину її території, Тернопільщині – 170 тис. га, або 12 %, Львівщині – 300 тис. га, або 14,6 %. Проте ці багатства використовувалися нераціонально. У регіоні негативно впливали на ліс, насамперед, лісокомбінати. За 60–70-ті роки вони вирубили 74 тис. га – 56 % його площі, а посадили тільки 18 тис. га. Це докорінно змінило структуру карпатських лісів, адже основні обсяги лісозаготівель припадали на Карпати – 85–90 % загального лісокористування в УРСР. Найбільш інтенсивне господарське використання тут проводилося в лісах двох груп: з кожного га щорічно вибиралося у середньому 2,9–3,1 м<sup>3</sup> деревини, тобто приріст насаджень використовувався на 85–90 %. У лісах першої групи щорічно заготовляли біля 4,5 млн м<sup>3</sup> деревини. У 80-х роках найвищим рівнем інтенсивності лісозаготівлі в регіоні характеризувалися також Чернівецька і Тернопільська області. Це призвело до збільшення кількості лісосічних відходів у регіоні. У карпатських лісах їх щорічно нараховувалося близько 5 тис. т, які можна було залучати у повторне користування [9, с. 9–10].

У 1983 р. запаси деревини республіки складали 1 млрд м<sup>3</sup> і зросли порівняно з 1960 р. на 300 млн м<sup>3</sup>. Лісгоспзаги і лісокомбінати республіки виростили нові ліси на площі 2,5 млн га, в тому числі Мінлісгоспу УРСР – 2,3 млн га і по Мінліспрому УРСР – 0,2 млн га. Втричі зросли обсяги промислового виробництва при скороченні на одну третину завозу лісоматеріалів із інших регіонів і майже удвічі – рубок головного користування. У лісових господарствах тривала робота зі створення системи захисту насаджень на землях колгоспів і радгоспів, водоохоронних полос на берегах малих рік і збільшувалися об'єми робіт "по рубках догляду за лісом". На кожен гектар площі щорічно приростало 3,9 м<sup>3</sup>, що на 26 % більше, ніж у 1960 р. При розробці лісосічного фонду використовувалося 95–98 % деревини [18, арк. 42].

Поширення у республіці отримав досвід роботи лісових підприємств Івано-Франківської області, схвалений постановою ЦК КПРС від 19 серпня 1980 р. Рациональним використанням лісресурсів займалися усі комплексні лісові господарства. У 1982 р. в республіці з відходів низькоякісної деревини вироблено 1 млн м<sup>3</sup> деревостружечних і 26,1 млн м<sup>2</sup> деревоволокнистих плит, 62 тис. т стружки, 61 тис. т хвойно-вітамінної муки і на 80 млн крб. товарів народного споживання [18, арк. 40]. В розвиток лісового господарства, деревообробної і меблевої промисловості доклали багато зусиль усі трудові колективи. Самовідданою працею прославили свій край Герої Соціалістичної Праці В. Портейчук з Надвірнянського лісокомбінату і Д. Штоковецький з лісокомбінату "Осмолода", О. Турнус – бригадир івано-франківської меблевої фабрики імені Б. Хмельницького, М. Магус – бригадир столярів і багато інших трудівників.

У складі об'єднання "Прикарпатліс" основною виробничою одиницею був лісокомбінат. Дванадцять лісокомбінатів Івано-Франківської області охоплювали, як лісове господарство з переробкою дикоростучих плодів, ягід, грибів, так і лісозаготівлі та підрозділи з глибокої переробки деревини і виробництва меблів. У складі об'єднання перебували три мебельні підприємства, завод по виготовленню нестандартного обладнання і нової техніки, госпрозрахункове будівельне управління. Лісова і деревообробна промисловість Івано-Франківщини сформувалася як єдиний господарський комплекс з підпорядкуванням республіканському і союзному Міністерству лісової, целюлозно-паперової і деревообробної промисловості СРСР. Аналогічні структури мали Закарпатська і Чернівецька області.

Багаторічний досвід підтвердив, що від такого підходу найбільший розвиток отримало лісове господарство, складаючи базу для усіх інших виробничих підрозділів. Крім бюджетних коштів, особливо на прорідження, прохідні і санітарні рубки, регулювання гірських потоків, будівництво доріг, лісових кордонів, пунктів збору і переробки продукції побічного використання, мостів та інших споруд – використовувалися значні фінансові і матеріальні ресурси від господарської діяльності переробних галузей. Так, лісничий Г. Гриник разом з іншими лісівниками заклав плодючістьні плантації на площі п'ять га (згодом у Калуському лісництві – на десятигектарній площі). У Яблуніці він розробив та переобладнав сушарку для переробки грибів, що дало можливість втричі збільшити їх заготівлю у лісництві. З 80-х років XX ст. ворохтянці взяли за первинну переробку плодів, ягід, лікарської сировини. Щороку з їх конвеєра сходило близько 900 т соків та напівфабрикатів, або третина того, що виробляли у лісокомбінаті. У лісництвах облаштовувалися ставки, зводилися мисливські будиночки та будинки відпочинку [8, с. 80].

Як свідчать архівні матеріали, за 23 роки на розвиток лісового господарства використано додатково 66 млн крб. Як наслідок, Карпати з 1963 р. повністю заліснені, а в 1968 р. ліквідований розрив між вирубкою і посадкою, а з 1980-х років приріст лісу перевищував його рубку. Усього посаджено 220 тис. га лісів (82 %) переважно скоростиглими і технічними цінними породами. З одного гектара покритої лісом площі у 1983 р. використовувалося 3,9 м<sup>3</sup> деревини при середньому прирості – 5,1 м<sup>3</sup>. Створений потенціал лісового господарства значно покращив екологічну ситуацію у Карпатах, а також дозволив необхідними темпами розвинути потужну глибоку переробку деревини, особливо низькосортної і відходів, які раніше не використовувалися. Якщо в 1960 р. на долю лісозаготівель припадало 53 %, деревообробку – 30 %, виробництво меблів – 17 % валового виробництва, то 1982 р. лісозаготівлі складали 14 %, деревообробка – 40 %, виробництво меблів – 46 % [18, арк. 31–32].

1 лютого 1985 р. колектив об'єднання "Прикарпатліс" достроково виконав завдання чотирьох років п'ятирічки з виробництва і реалізації продукції, а також за продуктивністю праці. Додатково випущено продукції на 34,3 млн крб. Темпи росту виробництва склали 28,2 % (при завданні – 22,8 %), продуктивність праці виросла на 24,1 % (при завданні – 20,4 %). При цьому зекономлено 445 тис. м<sup>3</sup> умовних лісоматеріалів. З метою дальшого поглиблення предметної і технологічної спеціалізації меблевого виробництва проведено реконструкцію Надвірнянського заводу ДСП з доведенням потужності з 110 тис. м<sup>3</sup> плит за рік до 140 тис. [19, арк. 40].

За роки п'ятирічки випуск продукції на 1 га лісової площі у 1984 р. склав 591 крб. (проти 446 крб. у 1980 р.), а виробництво продукції в перерахунку на 1 м<sup>3</sup> заготовленої деревини – 282 крб. (проти 224 крб. у 1980 р.). Випуск товарів народного споживання збільшився на 36,6 % і складав 55,7 % у загальному об'ємі виробництва. Щорічний приріст деревини сягав 5,1 м<sup>3</sup> на га, а вирубка – 3,6. Значна увага зверталася на додаткове користування лісом. З початку п'ятирічки заготовлено і перероблено дикоростучих плодів, ягід, лікарських рослин на 17,7 млн крб., або в середньому з 1 га площі отримано продукції на 9,31 крб. у рік [19, арк. 49]. Необхідно врахувати й те, що радянська система звітності передбачала приписки, вміння прозвітувати "на верх" про успіхи. Проте досягнення все ж були очевидними.

За рахунок розширення і реконструкції виробничих потужностей за роки п'ятирічки отримано приріст виробництва меблів на 36,2 млн крб., в тому числі за рахунок технічного переозброєння 23,9 млн крб., виробництва стружкових плит 11 млн крб. Значний ріст ефективності використання деревини забезпечив інтенсивний розвиток хіміко-механічної переробки деревини. Збільшення обсягів виробництва стружкових плит дозволило використання на технологічні цілі більше 2 млн м<sup>3</sup> низькосортної деревини від рубок лісу, залишків і відходів деревообробки, що дозволило зекономити 442 тис. м<sup>3</sup> умовної ділової деревини. За роки п'ятирічки інженерно-технічними робітниками і службовцями подано 5462 рацпропозиції, впроваджено 21 винахід із загальним економічним ефектом 6,7 млн крб. На 9 винаходів отримано авторські свідоцтва, 10 осіб стали лауреатами державних премій, більше 70 працівників галузі учасники виставки досягнень народного господарства СРСР, 62 нагороджені медалями (об'єднання "Прикарпатліс" тричі нагороджувалося її дипломами) [19, арк. 50].

Незважаючи на позитивну ситуацію із забезпечення підприємств галузі власними лісовими ресурсами, лісозбут продовжував планувати об'єднанню "Прикарпатліс" деревину із північних районів країни і одночасно, поставки іншим областям республіки. Так, у 1981 р. її завіз становив 89,3 тис. м<sup>3</sup> і вивіз 94 тис. м<sup>3</sup>, у 1982 р. відповідно 76,3 і 179,7, у 1983 р. 79,3 і 169,7, у 1984 р. 106,2 і 175,5 тощо. Для організації завою наведених обсягів деревини необхідно було задіяти 7 тис. залізничних вагонів, а для вивозу 12 тис. Транспортні та інші затрати складали біля 4 млн крб. в середньому на рік для використання 2 тис. вагонів тощо [19, арк. 66–67].

Орган рад секретарів партійних організацій і директорів "Прикарпатліс" та президії обкому профспілки робітників лісової, паперової і деревообробної промисловості "Лісовий комплекс" від 28

березня 1990 р. у рубриці "Екологія і виробництво" звертав увагу на те, що на екологічних мітингах громадян гнівно засуджували винуватців забруднення повітря й води, а, повертаючись на виробництво, самі ж продовжували те, проти чого протестували. Однак, якщо вникнути у ситуацію – то виявляється: кошти на охорону природи виділялися чималі, але вони майже повсюдно не освоювалися. Так, у 1988 р. Академія наук УРСР передала виробничникам 235 різноманітних природоохоронних розробок, 1987 р. – 200 ресурсозберігаючих технологій. Проблема полягала в тому, що турбота про навколишнє середовище не мала під собою економічної основи. На виробництві діяли антиекологічні чинники – доплата за шкідливі умови, різноманітні пільги. Така "захищеність" перереостала у свою протилежність. Потужності очисних агрегатів часом не відповідали виробничим потужностям підприємств, що впливало на продуктивність праці. Нічні зупинки агрегатів, їх "тимчасове" відключення давало економію електроенергії, впливало на загальний прибуток. Вирішення проблем впиралося у наполегливість і принциповість трудових колективів. За роботу технологічного устаткування чи очисних споруд відповідали конкретні особи. Рада трудового колективу могла спитати з них, не прощаючи недбальства, порушення трудової дисципліни чи технологічного процесу. З початку 1991 р. впроваджувалася плата за завдану шкоду природі. За наднормативні викиди вона бралася у багатократному розмірі з госпрозрахункового прибутку, а не спеціальних фондів.

Отже, у часи свого розквіту лісокомбінати – це підприємства, які були обладнані відносно найновішими на той час досягненнями техніки і радянської науки. Вони здійснювали цілий комплекс лісгосподарських, лісозаготівельних і деревообробних робіт. До ладу ставали, окрім меблевих, цехи з виготовлення технологічної тріски, які переробляли відходи лісопиляння і лісозаготівель. З відходів лісокомбінати виробляли багато видів продукції широкого вжитку – штахетник, етажерки, скриньки для квітів, штукатурну дранку та інше.

Завдяки максимальному і раціональному використанню механізмів, підвищенню рівня механізації трудомістких робіт, максимальному використанню робочого часу, розвитку раціоналізаторського руху, науковій організації праці досягнуто значних успіхів. Ручну працю лісорубів полегшили бензопили, трактори, лебідки, крани та інші механізми. Лісництва займалися збором насіння, посадкового лісу, плановою рубкою та доглядом за лісом – збереження його від пожеж, крадіжок, заготівля дикоростучих ягід, лікарських рослин, сіна для корму звірів узимку. Завдяки їх праці ще й досі у лісах водяться звірі й птахи, а у річках – рідкісна риба. Раціональне господарювання давало чималі прибутки, частину з яких витрачали на соціально-культурний комплекс й інфраструктуру селищ і довколишніх сіл. Напрацьований ними досвід необхідно пропагувати й використовувати на практиці.

#### *Список використаних джерел*

1. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) / В. К. Баран. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
2. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання / С. І. Васюта. – Тернопіль: СМП "Астон", 2000. – 536 с.
3. Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку / О. А. Васюта. – Тернопіль: Галдрук, 2001. – 600 с.
4. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект / Ю. Є. Гумен. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 264 с.
5. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / С. Н. Давидович. – Тернопіль, 2012. – 19 с.
6. Крайник О. П. Економічний розвиток регіону / О. П. Крайник. – Львів, 2002. – 294 с.
7. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 228 с.
8. Нагірний М. Ворохта – перлина Карпат. Матеріали до історії М. Нагірний. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – 128 с.
9. Чигур Р. Ю. Соціально-екологічні процеси в Західному регіоні України 70–80-х років ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / Р. Ю. Чигур. – Львів, 2003. – 22 с.
10. Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська обл. [Бернацек Т. В., Васюта І. К., Владико Н. М. та ін.]; під ред. О. О. Чернова. – К.: Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. – 639 с.
11. Держархів Івано-Франківської області, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3070, арк. 230.
12. Там само, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3927, арк. 173.
13. Там само, ф. П – 1, оп. 1, спр. 4677, арк. 157.
14. Там само, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3195, арк. 81.
15. Радянське Прикарпаття / [О. Бакін, В. Баран, Г. Бурнашов та ін.]. – Ужгород: Карпати, 1980. – 254 с.
16. Держархів Івано-Франківської області, ф. П – 1, оп. 1, спр. 4907, арк. 126.
17. Там само, ф. Р – 295, оп. 5, спр. 5975, арк. 154.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 25, спр. 2577, арк. 53.
19. Держархів Івано-Франківської області, ф. П – 1, оп. 1, спр. 5104, арк. 136.

**Олег Малярчук**

**СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА ПРИКАРПАТЬЯ – ЛЕСНОЕ ХОЗЯЙСТВО, ПЕРЕРАБОТКА ДРЕВЕСИНЫ (1950–1991 ГГ.)**

*В статье проанализированы особенности промышленного развития Прикарпатья, его традиционные составляющие – лесную и деревообрабатывающую отрасли, научные учреждения, специализировавшиеся на лесном хозяйстве. Выделены закономерности и особенности формирования экономического потенциала региона, состояние и тенденции дальнейшей хозяйственной политики в Западном регионе Украины, главные направления и последствия промышленного реформирования в советские времена.*

*Ключевые слова: Прикарпатье, леса, вырубки, производство, лесокомбинаты.*

**Oleg Malyarchuk**

**CONSTITUENTS OF PRECARPATHIAN INDUSTRIAL COMPLEX – FORESTRY, TIMBER INDUSTRY (1950–1991)**

*The peculiarities of industrial development of Precarpathian region, as well as its traditional constituents – forestry and timber industry, scientific institutions that specialize in forestry are analyzed in the article. Objective laws and peculiar features of formation of the region's economic potential, state and tendencies of further economic policy in Western Ukraine, main trends and consequences of industrial reforms during Soviet times are singled out.*

*Key words: Precarpathian region, forests, deforestation, production, forest processing plant.*